

Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Edebi Metinlerde Kadın Gerçekliği

DR. AZİZ ŞEKER*

Öz

İnsanlık tarihi boyunca sanat hem bir gereksinim hem de estetiği ifade ediş biçimiyle var olurken farklı dallar altında gelişimini sürdürmüştür. Edebiyat ise sanat dalları içinde toplumu bir bütün olarak değerlendiren bir yapıya sahiptir. Çalışmamızda genel hatlarıyla edebiyata eğilirken özellikle de çeşitli dönemlerdeki edebi metinleri toplumsal cinsiyet açısından gözden geçirdik. Feminist edebiyat eleştirisinin olanaklarından yararlanarak yaptığımız bu çalışmada, kadına ilişkin toplumsal tarihsel gerçeği göz ardı etmeden, kadın kimliğinin dünyada ve Türkiye’de edebî metinlerde nasıl inşa edildiğine dair bir çözümleme bulduk.

Anahtar sözcükler: Feminist edebiyat eleştirisi, edebî metinler, kadın, toplumsal cinsiyet.

THE WOMAN REALITY IN LITERARY TEXTS IN THE CONTEXT OF FEMINIST LITERARY CRITICISM

Abstract

Throughout the history of humanity, art has existed both as a necessity and as a way of expressing aesthetics, and has continued to improve under different branches. Among art branches, particularly literature has a structure that evaluates society as a whole. In our study, while generally focusing on literature, we reviewed especially the literary texts in various periods in terms of gender. In this study conducted by using the possibilities of feminist literary criticism, we performed an analysis of how woman identity is constructed in literary texts in the world and Turkey without ignoring the social historical fact of woman.

Keywords: Feminist literary criticism, literary texts, woman, gender.

GİRİŞ

Toplumun kadın ve erkeğe yüklediklerinin, geleneksel cinsiyet rollerinin insanlara getirdiği sınırlamaların ve yarattığı sorunların daha iyi anlaşılması için toplumsal cinsiyet araştırmalarına verilen önemin edebiyat alanında da arttığı görülmektedir (Dökmen, 2015, s. 38). Zamanla toplumsal yapının hemen hemen bütün alanlarında kadınların durumlarına ilişkin yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarına edebî

* Amasya Üniversitesi, shuaziz@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5634-0221

Gönderim tarihi: 03-09-2019

Kabul tarihi: 09-11-2019

metinlerde kadın temsillerine ilişkin değerlendirmeler de eklenmiştir. Bunlarda, toplumsal cinsiyet sosyolojisinin yanı sıra feminist yaklaşımın olanaklarından yararlanıldığını söyleyebiliriz.

Feminist yaklaşım anlamında sanat, özgürlüğün tam tamına hayata geçirildiği yer olsa bile önceleri kadınlar engellendikleri için bu tür bir özgürlüğü yaratacak durumda değillerdi. Yarattıkları eserler ise erkeklerinki gibi bir kabul görmemiştir. O kadar ki, bazı kadın sanatçılar kendilerini kabul ettirmek için erkek isimleri almaktaydılar. Sembolik alan, anlam dünyamızı yapılandıran biçimlerin ve temsillerin şekillendirilmesi neredeyse istisnasız erkeklerin işi olarak benimsenmekteydi (Collin, Kaufer, 2016, s. 143). Buna ilişkin saptamalar yapabilmek adına bugün sıkça kullanılan kadın, erkek, toplumsal cinsiyet gibi genellemelere hangi aşamalardan geçilerek gelindiğini feminist araştırma sonuçlarından çıkarmakla birlikte (Çakır, 1996, s. 309) yazarların konumu, ürettikleri yapıtların sosyal işlevinin yanı sıra yapıtların içeriği ve karakterlerin özellikleri feminist edebiyat eleştirisinin süzgecinden geçirilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle kadının toplum içindeki konumunu gösteren ve çok eski tarihlere giden yapıtlara yönelindiği gibi roman türünün gelişimiyle birlikte daha ağırlıklı olarak incelemelerin romanda yoğunlaştığını ifade etmek mümkündür.

Öteden beri bilinmektedir ki, kadın bir kişilik ve kültür taşıyıcısı rolüyle toplum içinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bu önem, uzun bir dönem ona atfedilen cinsiyet normlarıyla ve üreme özelliğiyle baskın bir gelenekten hareketle cinsiyetçi bir gözlükle ele alınmıştır. Feminizmin gelişimi ve bu teori içinde yer bulan çok değişik felsefi yaklaşımlar, kadına toplumda atfedilen ve ondan beklenen cinsiyete dayalı rollerin kritikten geçirilmesi için bir zemin oluşturmuştur. Diğer yandan erkeğe tanınan hakların ekonomik, toplumsal yaşam, eğitim gibi alanlarda çeşitli sosyal reformlarla kadınları içine alacak şekilde genişlemesi kadına kamusal alanda bir pencere açarken, erkek egemen bakışın tam anlamıyla kırılmadığını, sözün son kertede ataerkil ideolojinin etrafında döndüğü, bir gerçeklik olarak ortadadır. Buna karşın kadın, mahrem ve kamusal alanda erkek egemenliğinin kendisine tanıdığı kısıtlamalarla çatışa çatışa bir özne olabileceğini; hatta tarihin erkeklere bahşettiği birçok şeyin kadınların emeği üzerine kurulduğunu fark etmiştir. Eleştirel bir ifadeye göre ise toplumsal baskının toplumsal cinsiyet inşasındaki sarmalı ömür boyunca sürmektedir. Birey, ben olmaz/olamaz. Hep biz olmak zorundadır. Erkek ve kadın olmak, salt doğuştan gelen bir özellik değil, toplum tarafından yaratılan bir kimliktir. Bedeni kadın ve erkek cinsiyetiyle kodlayan ve üreten toplum, bedeni yönlendirir, denetler ve yeniden üretir (Bayhan, 2013, s. 147-164). Bu açıdan kadınlar hakkında, genellikle kadınlar tarafından inşa edilmiş, erkek egemenliğini açığa çıkartan, kadınların cinsel nesneye indirgenmesini ele veren, onlar lehine yeni yasalar öneren- ya da çiftlerin ve ailenin giderek artan

kırılganlıklarını anlamaya çalışan- söylemleri okumaya ve dinlemeye alışmışızdır (Touraine, 2007, s. 38).

Sonuçta tarihsel-toplumsal gerçek içinde hem üretim ilişkilerinde hem onun üstyapısal alanlarında kadın aleyhine işleyen, kurulu erkek egemen toplumun tüm eşitsizleştirici çelişkilerinin ortadan kaldırılacağı yönde değiştirilmesi bir pratik bulmadıkça, kadın bir eyleyen/fail olamayacağı gibi kökleşmiş cinsiyetçi kabullere, davranışlara, edebiyattaki temsiline varana dek ne yazık ki ayrımcılığa maruz kalmaya devam edecektir. Şüphesiz ki bu bütün cinsler için bir yüzleşme noktası da olacaktır. Örneğin uzun bir süre sözü edilen bu çelişkilerin edebî metinlere yansması artık feminist edebiyat eleştirisi bağlamında tartışıldığı için erkek egemen düşünce en azından edebiyatta gerilemeye başlamıştır. Öyle ki kadın ve erkek yazarların kadını ele alışı, tüm ataerkil hiyerarşilerin baskısına karşı daha demokratik bir yön almış gibi görünüyor. Buna ek olarak, feminist edebiyat eleştirisi birikimi üzerine yapılacak metin analizlerinin niteliğinin artmasının ise ancak sosyal tarihsel içeriğe sahip bir edebiyat sosyolojisi geleneği oluşturmakla mümkün olacağını belirtmek ufuk açıcı olacaktır.

EDEBİYATTA KADIN TEMSİLLERİNE FEMİNİST EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ

Sanat eleştirisi kavramı ne epistemolojik ne de estetik varsayımlar olmadan belirlenebilir. Eleştiri, her şeyden önce bir bilme momenti içerir. Bunu ister saf bir bilgi, isterse değerlere bağlı bir bilgi olarak kabul edelim, sanat ve edebiyat eleştirisindeki eğilimlerin temelinde bu öğelerin önemli bir payı bulunmaktadır (Benjamin, 2013, s. 61). Dolayısıyla günümüzde bir metni edebiyat ya da edebiyatın belli bir türüne giren bir metin olarak okumak ya da yazmak, onun hakkında bir ön kavrama sahip olmadan gerçekleştirilebilecek bir yaklaşım değildir; insanın metni okurken onda ne aradığını ya da yazarken onu nasıl kurduğunu söyleyen edebî söylem işlemlerini anlamasını sağlayacak örtülü bir kavrayışla metne yaklaşması gerekmektedir. Bu nedenle edebî kavrayış yeterliliğinin aynı zamanda sosyolojik bir düşünüş ve feminist eleştiri duyarlılığıyla desteklenmiş olması gerekir (Connerton, 2014, s. 25). Buradan hareketle sosyolojik bilgiyi içeren feminist edebiyat eleştirisinin, toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalarla paralel giden bir gelişme içerisinde olduğunu görmekteyiz. Özellikle bu anlamda sanatta, roman türüne ilişkin yapılan birçok çalışmayla karşılaşmaktayız. Bu noktada romana duyulan ilginin artması, romanın birey ve toplum adına bir tür bilgi edinme belgesi olmasıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca romanın yazıldığı sosyal tarihsel koşullar bize roman olgusunda çağın sanatını uydurma değil de gerçek bir çerçeve içinde görebilmek için her şeyden önce, o çağın toplumsal koşullarını, akımlarını ve çelişmelerini, sınıf ilişkilerini ve çatışmalarını, bunların sonucu olan dinsel, düşünsel ve siyasal düşünceleri incelememiz

gerektiği yönünde yol gösterici olabilmektedir (Fischer, 1993, s. 148-149). Sonuçta feminist edebiyat eleştirisinin odağındaki roman, toplumsal yapıya ilişkin öğeleri işleme ve yansıtmaya özelliğinden kaynaklı olarak bir sosyal analiz alanı açmaktadır. Roman sosyal kültürel yapıyı karakterler üzerinden verirken, kadın temsilleri anlamında da doyurucu bir içeriğe sahiptir. Romanın tarihsel gelişimi içinde ele alınması hiç şüphesiz kadın algısının değişimini çeşitli yönlerden görmek adına aydınlatıcı olmaktadır. Edebiyat bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise bu altı çizilen ayrıntının, hemen hemen edebiyatın bütün türleri için söz konusu olduğunu anımsatmakta fayda görmekteyiz.

Feminist edebiyat eleştirisi, sanatta kadın görünürlüğüne ve temsil biçimlerine yönelirken başlangıçta yazar olarak kadınları değerlendirmekten geri durmamıştır. Zamanla ise kadın yazarların yanı sıra edebî metinlerde kadın temsillerinin hangi boyutlarda işlendiğini tartışma konusu yapmayı sürdürmüştür. Bu bağlama ilişkin yapılan çalışmalar çok renkli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Örneğin dünya üzerinde yazılmış ve adına roman denmesinde hiçbir sakınca görülmeyen ilk metnin, XI. yüzyılın başında Japonya'da adı Murasaki Şikibu olan bir kadın cariyeye tarafından yazıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bugünkü iki bin yıllık banknotun üzerinde bu kadının minyatürü bulunmaktadır (Özgül, 2018, s. 67). Böyle bir geçmişe rağmen kadının edebiyattaki algısı ve kadın yazarlara gösterilen tutum uzun yıllar boyunca görmezden gelinmiştir.

Edebî metinlerde kadınlara ilişkin çok çeşitli yaşantılarla karşılaşmaktayız. Antik kaynaklar açısından Lidya kadınının sosyal konumuna dair Herodotos ve Aristophanes gibi yazarların eserleri kaynak niteliğindedir. Herodotos'un aktardığı kadarıyla Alyattes'in tümülüs biçimindeki mezar yerlerinin üzerinde bulunan yazıtta, tümülüs yapımına katkı sağlayanlar arasında hayat kadınlarının birinci sırada olduğu belirtilmiştir (Darga, 2013, s. 259). Kimi

Homeros

toplumlarda kadınların konumu dikkatle ele alınması gereken özelliklere sahiptir. Yunanlılarda kadın erkek eşitliğinin sağlanması uzun yılları gerektirmiştir. En bilinen destanlarından olan *Odyseia*'da toplum içinde büyük oranda kadının ikincil konumunu sürdürdüğü görülmektedir. Diğer yandan Grek toplumunda kadının genel konumu önemsenmese bile *Odyseia*'nın birçok yerinde bazı kadınların toplum içindeki statüsünün yüksek olduğuna tanık olmaktayız. Kraliçe Arete'nin saygınlığı buna verilecek örneklerden biridir. Homeros'un *İlyada*'sında ise kadınların ayrı bir dünyası olduğunu ve bu dünyanın dışına çıkamadıklarını okuruz. Kralların ya da önderlerin tutsakları arasında kadınlar da yer alır. Yağma ettikleri kentlerden aldıkları kadınlar, güzel, soylu ve hamaratsalar, yiğitleri

onları asıl karıları gibi sever ve sayarlar. Kadın yüzünden çıkan bir savaşı anlatan *İlyada*'da birbirinden güzel, birbirinden ilginç kadın tipleri vardır. Evin hanımı kabul edilen kadın ev düzenini yönetir, hizmetçilere ve kâhya kadınlara o buyurur. Kumaş dokur. Dokudukları kumaşın ustalığı onların değerini artırır. *İlyada*'da kadınlar süslerine çok düşkündür. Ev içi işler ağırlıklı olmakla birlikte çocuklarının bakımından sorumludurlar. Yemek yapma konusundaysa erkekler daha ön plandadır. Tanrıçalar dışındaki kadınlar erkeklerle yemek yemezler (Erhat, 2005, s. 55-56). Akad ve Sümer edebiyatındaysa cazibe ve baştan çıkarıcılık, bir kadında en aranılan niteliklerdir; tıpkı erkekte aranılan şeyin zindelik olması gibi. Kadının bu şekilde algılanması, onun ticaret nesnesi olarak kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Levi-Strauss'un belirttiği gibi, insanlık tarihinin büyük bölümünde erkeklerin kadın alışverişi yaptığını, dünyanın her ülkesinde, para sisteminin var olmadığı toplumlarda kadının bir piyasa değeri olarak kabul edildiği görülmektedir. Fahişeliğin kökeninin, bereket ayinlerinden ataerkil inanca dönüşen tapınaklara uzanmasına şaşmamak gerekir (Bahrani, 2018, s. 157, Millet, 1996, s. 76).

Başka bir örnekte Sümerleri değerlendirebiliriz: İnsanoğlunu yedi bin yıl öncesinden bugüne taşıyan bütün bilgilerin ilk tohumları Sümerler eliyle atıldı. Bugün adına uygarlık dediğimiz bilgi birikimini oluşturan her şeyin ilk biçimleri Sümer ülkesinde yaratıldı, orada geliştirildi ve bütün çevre ülkelere yayıldı. Sümer coğrafyasındaki Babillilerin destanı *Gılgamış*'ta, Uruk Kralı Gılgamış'ın tanrısal bir yasayla evlenecekler içerisinde önceliği kadınla birlikte olmak adına kendisinde gördüğü gelenek şöyle anlatılır:

“Büyük-Alanlı-Uruk'un kralı için/açıktır perde, kocaya ayrılan perde yalnız,
/Büyük-Alanlı-Uruk'un kralı Gılgamış için/açıktır perde, insanı gözlerden saklayan
perde, /kocanın yasal perdesi. /Gelinlik kızla önce o yatar, /ondan sonra kocanın
sırası gelir. /Böyledir Tanrı'nın yargısı:/daha göbek bağı kesildiğinde/Tanrı bunu
böyle belirlemiştir! Gılgamış bırakmıyor hiçbir kızı sevdiğine, bir yiğidin söz
kesilmiş kızını bile!” (Maden, 2018, s. x1-5-17).

Ayrıca Gılgamış'ın ülkesinde, “büyük rahibeler, tapınak görevlileri, kutsal kadınlar ve tapınakta yetişmiş Tanrı kızları” bulunurlardı. Sümer ve Asur tapınaklarında, buraların giderini karşılamak için bedenlerini erkeklere sunan genç kadınlar yaşardı. Bu hizmetin bir amacı da yapan kişinin Tanrı'yla bütünleşmesini sağlamaktı. Diğer yandan toplum organizasyonunda yüksek konumda ana tanrıçalar arasında İnanna/İştâr yer almaktaydı. İştâr göğün, “yukarılar”ın kraliçesi, aşk, doğurganlık, savaş ile Venüs gezegeninin ve Uruk kentinin koruyucu tanrıçasıdır. İştâr, Sami kökenli dillerin dışında Hint-Avrupa kökenli bütün dillere, astrum, astron, astre, etoile, stella, estrella, star, stern, ester, sitare adıyla geçmiştir. Sümerlerde Ereşkigal yer altı dünyasının ve cehennem tanrıçasıdır. Yer ve hava tanrıçası Ninlil, Gılgamış'ın yarı tanrıça annesi Ninsun, şarap satan tanrıça Siduri ilk akla gelenlerdir. Sonuçta Tanrı kızları ve kralın ilk gece hakkı bize gösteriyor ki, kadınların sosyal

statüleri kesin çizgilerle ayrılmış durumda olsalar dahi “kral” en başköşededir (Maden, 2018, s. xxv-5-32). Bu destanda, kadının bir erkeği baştan çıkarıcı yönünün üzerinde durulması kadınla özdeş tutulacak davranışların yüzyıllarca nasıl üretilip yaygınlaştırıldığını göstermektedir. Enkidu hayvanlarla birlikte yaşayan bir erkektir. Bir avcının rastladığı bu güçlü kişinin çevresindeki hayvanların, kendisinden ayrılması için kadın kullanılır. Gılgamış bunu şöyle aktarır:

“Gılgamış avcıya dedi ki: Git avcı, yosma bir kadın al yanına, bir sokak kızı, o adam bir su başında suvarırken sürüsünü, kız çıkarır giysilerini, açar güzelliklerini, adam görünce kızı dayanamaz, yaklaşır, elinde büyüyen sürü yüz çevirir ondan böylece!” Daha sonra “Yosma açtı koynunu zevk vermek için ona, kaçınmadı onun soluğunu almaktan, kız attı giysilerini, o da yattı kızın üstüne, kız öğretti o yaban adamına kadınlığı, adamın tutkuyla saldırışları mırıl mırıl örttü kızı” (Maden, 2018, s. 7- 8).

Enkidu’dan hayvanların kaçması için kadınla ilişkiye girmesi sağlanır. Bir zevk aracı olarak kadının kullanılması insanlığın ilk yazılı metinlerine kadar gider.

Kuşkusuz edebî metinlerdeki kadın temsilleri yukarıda anlatılanlarla sınırlı değildir. Bu anlamda Doğu edebiyatında kadın temsiline de kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır. Bilindiği gibi ataerkil Arap toplumlarında kadının sosyal açıdan çok güçlü bir yeri yoktur. Son yıllarda toplumsal hayata çeşitli görevlerde bulunmak suretiyle katılsalar dahi genellikle kendileri için uygun görülen yer evleridir. Filistinli roman ve hikâye yazarları kadını, toplum ve ulusal sorunlarla birlikte anmışlar, kadını bu hareketin gücü, öznesi, yönlendiricisi ve bir bileşeni olarak eserlerinde konu etmişlerken, Endülüs’ün özgür toplumunda ise edebî ve ilmi anlamda kendini geliştiren Endülüs kadını, yazılan eserlere ilham olmaktan çok, eser yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapının tanıdığı olanakla diğer Arap ülkelerinde yaşayan kadınların sahip olamadığı özgürlükleri elde eden Endülüs kadını hem sosyal hem edebî çevrede kendisini ön plana çıkarmayı başarabilmiş ve yaptığı çalışmalarla çağdaşlarına ve diğer nesillere örnek olmuştur. 20. yüzyıl başlarında kaleme alınan Mısır romanlarında genel hatlarıyla kadınların özgürlüğü teması üzerinde durulmuştur. Modern İran edebiyatında ise kadınlar ilkin romanda görünürlük kazanmışlardır. Kadını konu edinen ilk romanlar, toplumsal sorunları işleyenler olmuştur. Başlangıçta Fars edebiyatında kadının iyi bir konumunun olmadığı söylenebilir (Soyer, 2016, s. 7-12, Boran, 2016, s. 59, Can, 2016, s. 156, Söylemez, 2016, s. 133-139).

Bu çözümler akla şarkiyatçılığı da getirmektedir. Doğu toplumlarına yönelen Batı sömürsünün kültürel dayanaklarını besleyen bir disiplin kabul edilen şarkiyatçılıkta, doğunun kadınları cinsiyetçi bir bakışın kurbanı olurlar. Kadınlar erkeğe göre daha aşağı bir konumda değerlendirilirken akli melekeleri gelişmemiş, şehvet düşkünü tipler olarak tasvir edilmektedirler. Bu görüşe göre çoğu zaman kadınlar, eril bir hayal gücünden çıkma

yaratıklardır. Sınırsız şehvetin ifadesidirler, eni konu aptaldırlar, hepsinden önemlisi isteklidirler (Said, 2013, s. 220). Şarkiyatçılık yerine göre zihinleri öylesine manipüle etmiştir ki, Müslüman kadınlarının harem hayatına, örtülere hapsolmuş, büyük zulüm gören bir grup örgüsüyle nitelendirilerek anlatılma yolu tercih edilmiştir (Durakbaşı, 2014, s. 208). Bu çerçevede Türk romanında kadın, oryantalizmin Doğulu kalıplarına uygun bir biçimde, içe dönük, sessiz, eğitimsiz, eğitilmiş olsa da edilgen, kararsız, kaderine boyun eğmiş, evine kapalı, alınıp satılan, çaresiz bir toplumsal durumda işlenmektedir. Kendine yabancılaşmış, sahipsiz kadın *bedeni/Doğu* gönüllü olarak her türlü talana açıktır. Büyüleyici Doğu romantizminin temeli budur (Eğribel, 2010, s. 486). Bu bakış açısıyla birlikte unutulmamalı ki, 10. yüzyıl'da Doğu'da ilk kadın Müslüman mucit olan Meryem el İcliyye'nin yaşadığı da bilinmektedir. Diğer yandan Batı'da edebî metinlerde görmekteyiz ki, Orta Çağ boyunca Avrupa'nın birçok ülkesinde cadılara yani cadı yaftası yapıştırılan kadınlara verilen ceza ölümdü. Kadına atfedilen olumsuz anlamda büyücülük özelliği onun, türlü işkencelerle yaşamının noktalanması anlamına gelebiliyordu. 17. yüzyılda cadı avını yasaklayan yasaların oluşturulmasına kadar on binlerce kadın, cadı denerek yok edilmiştir. Romanlara konu edilen bu akıl almaz şeyler, romanlardan beyaz perdeye dahi taşınmıştır. Bunun yanı sıra Orta Çağ ve Reformasyon aydınlarının yazılarında genellikle erkekler, kadınlar ve Tanrı arasındaki ahlaki ilişkiler birçok tartışmanın konuları arasında sunulmuştur. Tristan ile Isolde'nin aşkı, Dante'nin kaleminden çıkan Paolo ile Francesca'nın öyküsüne veya Shakespeare'in Romeo ve Jülyet'ine dek pek çok yerde 'hüsrana uğrayan aşk' temaları bunu kanıtlamaktadır. Bu öykülerin kaynağı, çoğunlukla aşkın doğasına dair bir merakтан çok, birbiriyle çatışan yükümlülüklerin yarattığı ikilem olarak görülmüştür. Benzer şekilde, teologların ve düşünürlerin cinsiyet hakkındaki tartışmalarıysa insanların niçin başka bir şey yaptıklarını ele almaktan çok, ne yapmaları gerektiğini şart koşmayı amaçlamıştır (Connell, 2016, s. 52).

Stendhal

Romana dönecek olursak: Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah* romanında, ataerkil geleneklerin ve dinin baskısında, erkek egemen değerleri içselleştirmiş soylular sınıfındaki, evli Madam de Rênal'in, çocuklarına eğitim hizmeti aldıkları halktan bir rahip olan Julien Sorel'e tutkulu aşkı süresince içine sürüklendiği ruh halinde toplumsal normlar adeta bir "vicdan" olarak varlığını korur. Buna göre Madam de Rênal'in, aşkı yaşamaya hakkı yoktur. Diğer yandan Julien'in, Paris'te yardımcılığını yaptığı soylular sınıfından M. de La Mole'nin kızı Mathilde ile arasında yaşadığı aşka önce kızın toplumsal konumunun engel olması, sonrasında kızın babasının affedici olmayan tutumu, aşkın, aslında toplumsal düzen

adına her kesimin kendi bahçesinde yaşanması gereken gerçekliği olarak ortaya çıkıyordu. Çünkü erkeklerin kurduğu düzen bunu gerektirmiştir. Üstelik din de yanlarındaydı. Örneğin romanda Agde Piskoposu'nun kraldan izin isteyerek yaptığı konuşma erkek egemen bir dinin, kızlardan beklentisini imlemektedir:

“Siz ey genç Hristiyan kızları, yeryüzündeki en büyük krallardan birinin gücü her şeye yeten Tanrı'nın hizmetkârlarının karşısında diz çöktüğünü sakın unutmayın. Tanrı'nın Aziz Clement'in hâlâ kanayan yarasında da gördüğünüz gibi bu dünyada işkenceye uğramış, öldürülmüş zayıf hizmetkârları, öbür dünyada muratlarına ereceklerdir. Bugünü sonsuza dek anımsayacaksınız değil mi genç Hristiyan kızları? Dinsizden nefret edeceksiniz. Şu ulu, korkunç ama iyi Tanrı'ya sonsuza dek sadık kalacaksınız değil mi? Bunun için bana söz veriyor musunuz? diye sordu. Söz veriyoruz, dedi kızlar gözyaşları içinde. Kahreden Tanrı adına kabul ediyorum sözünüzü! diye güreledi piskopos” (Stendhal, 2018, s. 130-131).

Mutlak bir şekilde artık bu kızlar, toplum içinde girecekleri her ilişkide bu inanç sisteminin referansları doğrultusunda, erkek egemen sisteme göbeğinden bağlı olarak yaşayamaya çalışacaklardır.

Tolstoy'un *Anna Karenina* romanında Anna'nın eşine, toplumun değer yargılarına, soylular sınıfının geleneklerine ve mensup olduğu dine rağmen bir tutkuyla âşık olduğu Vronskiy'le yaşadıklarında, intihara sürüklenmeden önce kendisi hakkında “tek bir namuslu kadının bile şu durumumla beni kabul edemeyeceğini biliyorum!” (Tolstoy, 2019, s. 986) demesi, aşağılanması uğruna onu sevgilisine ölesiye bağlı olmasından geri bırakmayacaktır. Anlatıcı hükmünü, Anna'nın intihar ederek yaşamına son vermesi doğrultusunda kullanmıştır.

Flaubert, 19. yüzyıl Fransız toplumunda Emma Bovary üzerinden kadının toplumdaki durumunu tartışmaya açmakla birlikte, toplumsal cinsiyet açısından kadın aleyhine inşa edilmiş bir toplumu işlemektedir. Geldikleri sosyal tabakalara göre kadınların bir kısmının aile içinde ve dışında eğitimden yararlandığını, kitap okuduklarını, piyano çaldıklarını, özellikle mahrem alanlarında yalnızlaşmayı aşacak bu tür etkinliklerle haşır neşir olduğunu görmekteyiz. Kamusal alandaysa kadınların varlığı çok büyük oranda erkeklerle boy ölçüşecek bir aşamaya henüz gelmemiştir. Okuduğu romanlardan etkilenen, içinde bulunduğu toplumsal koşulların biçimlendirdiği bir hayatın yetmediği Emma Bovary'i, anlatıcı, bir avuç arsenik tozuyla ölüme iter. Oysa sevgilileri Leon ve Rodolphe ona göre daha az dürüstlerdir. Ayrıca anlatıcı onlara yaşama hakkı tanır. Leon için Emma “kibar bir kadın, üstelik de evli bir kadın değil miydi o? Sahici bir metrestir kısacası.” Ancak kadın, Leon'a karşı duygularını daha saf yaşamakta ve aşkına bağlı bir tiptir. Emma'yı, Rodolphe'ye duyduğu aşk, “belki benden daha güzelleri vardır, ama ben sevmesini daha iyi biliyorum! Senin hizmetçinim, senin odalığınım ben! Sen de benim sultanımsın, Tanrımsın!

İyisin! Güzelsin! Akıllısın! Güçlüsün!” dedirtse bile Rodolphe onun sevgisiyle oynayacaktır. Yeri gelecek anlatıcı Emma’yı yargılayacaktır da; “aslında hiç de yufka yürekli bir kadın değildi, başkasının derdi onu pek öyle kolay kolay ilgilendirmezdi. Köylülerden doğma kimselerin çoğu böyledir; onların ruhları da babalarının elleri gibi az çok nasırlaşmıştır” (Flaubert, 2019, s. 118-248-324). Flaubert romanında bir toplum eleştirisi yaparken, kadın trajedisinin boyutlarını gözler önüne sermektedir. 19.yüzyıl Fransız toplumunun realitesine bağlı kaldığını söylemek mümkündür. Yunan edebiyatı da benzer özellikler barındırır. Örneğin *Zorba* adlı yapıtında, oluşturduğu erkek roman kahramanına arka planda felsefi bir tartışma boyutu kazandıran Kazancakis, bu roman kahramanı ile kendi entelektüel yolculuğuyla da yüzleşebileceği bir alan açar. Ve girdiği tartışmalardan sonra şöyle der:

“İnsana hayatı san’at yaptıran o acıklı üstünlük, birçok et yiyen canlılarda yıkıntıya neden olur. Çünkü, böylece şiddetli maraz, bir yer bularak göğüsten çıkar ve ruh hafifler; ruh hafiflediği için de artık boğmaz, gövde gövdeye boğuşma zorunluğu duymaz, hayatla eylem arasına girip şiddetli marazının havada halka halka sönüşünü seyreder ve sevinir” (Kazancakis, 1982, s. 6).

Romanda, *Zorba*’nın toplum içindeki güçlü ve belirleyici rolü kadın karakterler söz konusu olduğunda bir o kadar eleştiriye açıktır. Kadınlar erkek egemen toplumda, eğlenceye malzeme edilirken, erkeklerin beklentilerini karşılamadıklarında öldürüldükleri olaylar etrafında anlatılır. Bu romanda toplum, bir kadın cinayetine sessiz tanıktır. Ayrıca *Zorba*’nın eğlence mekânlarında genel kadınlarla ilişkisi bizlere *fahişe* tiplmesini anımsatır. Genel olarak bakıldığında da edebiyatta fahişe tipi öylesine sık işlenir ki, gerçek yaşamda bu kadar kalabalık bir fahişe grubu bulmak olanaksızdır. Bu, yüksek kültürümüzü yaratan erkeklerin kadını böyle göstermekteki çabalarının sonucudur. Edebiyatçıların fahişelik konusundaki fikirlerini sınır bozucu bulmamak olası değildir. Örneğin şiirde Baudelaire ve onun ‘kötülük’ten duyduğu zevk insanın aklına takılıyor. Altın yürekli orospunun yüceltilmesi ucuz ve kolay bir hünerdir. Şair kendisini fahişeye özdeşleştirmekle kendine acıma duygusunu doyurur, fahişenin düzeyine inmekle kendi insancılığını kutlar, sıradan bir kadında, bir sokak yaratığının varlığında acı çeken Magdalena’nın ta kendisini bulmak gibi bir sezgisi olduğu için kıvanç duyar. Fahişenin durumunu allayıp pullamakla, duygusallık kisvesine sokmakla da fahişeliğin sürüp gitmesine en az Fransız turizmi kadar sebep olur (Millett, 1996, s. 68-69). Kundera’nın *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* romanında ise anlatıcı, Sabina karakterini işlerken, şu saptamasıyla kadın karakterin içinde bulunduğu sarmalı okuyucuya iletmektedir: “Kadın olmak Sabina’nın seçmediği bir yazgıydı. Seçmediğimiz bir şeye kendi erdemimiz ya da başarısızlığımız gözüyle bakamayız. Sabina seçmediği yazgısına karşı en doğru tavrı almak gerektiğine inanırdı. Kadın olarak doğmaya isyan etmek ona göre bundan gurur duymak kadar aptalca bir şeydi” (Kundera, 2007, s. 95).

Ahmet Mithat Efendi

Konuyu Türk romanı açısından da ele almak mümkündür. Bu anlamda örneğin Ahmet Mithat'ın *Esaret, Firkat, Dünyaya İkinci Geliş* adlı romanlarında, Sami Paşazade'nin *Sergüzeşt*'inde köleliğin, doğrudan doğruya veya olaylar vasıtasıyla tenkidini buluruz. Kadınların insani haklara sahip edilmesi davası belli başlı temalar

arasında yer alırken kadınlar haklarıyla gözetilmeye başlanır (Boratav, 2017, s. 320). Sosyolojik açıdan kadının toplum içindeki yeri, Tanzimat dönemi ile başlayan ilk modernleşme çabalarıyla, yani Batı toplumsal modeline yönelişle birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Kadın olgusu, tarihsellikten gündelik yaşama uzanan toplumsal dönüşümün en ayrıcalıklı konusu olmaktan geri durmamıştır (Göle, 2016, s. 50-171). Ne yazık ki Tanzimat dönemi boyunca, hatta modern cumhuriyet dönemi boyunca da çok çeşitli alanlarda birkaç örnek dışında toplumsal cinsiyetle ilgili tüm düşünce ve sembolik betimlemelerde tek bakış açısı, kendisini kadınla birlikte algılamayı başaramayan erkeğe ait olmuştur. Erkeğin kendi içinde yuvalanan bu odak noktasının devamı ile bir kültür sisteminden diğerine geçişin yarattığı kimlik bunalımının betimlenmesi, ancak kadın evrenine yansıtılarak mümkün olabilmekteydi. Böylece yazar, baba, koca veya sevgili konumundaki reformcu erkekler, problemleri kendi bilinçlerinde, kendi tepkilerinde değil, kadınlarda inceliyorlardı. Buna koşut olarak, tasvir ve düşüncenin öznesi durumuna getirilen kadınların ifade ettikleriyse kendileri ve yaşamları değil, erkeklerin arzu ve korkuları olarak şekilleniyordu (Saraçgil, 2005, s. 136-137).

Diyebiliriz ki, kadının sosyal-kültürel cinsiyet rolleri açısından edebî metinler içindeki yeri kurulu toplum gerçeklerini pek aşamamış olmakla birlikte cinsiyeti ilgilendiren konular, toplumların tarihsel-sosyal gelişme süreçlerinde anlatı türlerinde genişçe yer edinmektedir (Şeker, 2019, s. 59).

SONUÇ

Günümüzde kadınların aleyhine işleyen cinsiyetçi praxisin sonucunda ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin mahrem alanın yanı sıra kamusal alanda sürdüğünü ve bunun edebî metinlerde de yer bulduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeptendir ki, kadının toplumsal görünürlüğü arttıkça karşı karşıya kaldığı cinsiyetçi çelişkilerde pek bir azalma olmamaktadır. Yüz yılları içine alan cinsiyetçi iş bölümünün sabitliğine inanan geniş yığınların hükmünü koruyor olması ve erkek lehine işleyen bir ataerkil toplumsal organizasyonun varlığını sürdürmekteki cinsiyetçi inatçılığı, bunun oluşmasının gerekçeleri

arasında yer almaktadır. Dolayısıyla yukarıda gördüğümüz gibi edebî metinler burada kendi payına düşeni işlemekten geri durmamaktadır. Buna rağmen feminist edebiyat eleştirisi yaklaşımıyla edebî metinlerin toplumsal cinsiyet bakımından ele alınmasının ortaya çıkardığı sosyolojik duyarlılığın, edebiyatın özgürleşerek gelişmesine katkı sağlamakta kalmadığını, okurun ve toplumun demokratikleşmesine de olumlu yansımalarının olacağını değerlendirmekteyiz. Kuşkusuz toplumsal gerçeği işleyen yazarların bilinçli yaklaşımları da bu süreci olumlu anlamda destekleyecektir.

Sonuç olarak kadını toplum açısından eşit gören, kadını erkeğin bir parçası ve arzu nesnesi değil de insan değeriyle kabul eden bir anlayışın gelişmesiyle, hem yazılmış edebî metinlerin kritiğinin yapılması ve hem de yazılacakların kadının hakkını gözeterek kurgulanması edebiyatı özgürleştirecektir. Edebî metinler kadın algısını ve değişen konumunu görmek adına önemli sosyal belgelerdir. Edebiyat türleri içinde özellikle roman ise bu bağlamda bütünüyle uzun bir sorgulamadan ibarettir. Düşünsel sorgulama (sorgulayıcı düşünme) bütün romanların üzerine inşa edildiği temeldir (Kundera, 2014, s. 39). Bu yönüyle kendi tarihsel gelişim sürecinde roman da cinsiyetçilik praksiyle gelen sapmaların önüne geçmek zorundadır. Romanın kendi rasyonelliğini kurması ve demokratikleşmesi büyük oranda buna bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Bahrani, Zainab (2018). *Babil'in Kadınları/Mezopotamya'da Toplumsal Cinsiyet ve Temsil*. çev. Sercan Çalıcı, İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları.
- Bayhan, Vehbi (2013). "Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, s. 147-164.
- Benjamin, Walter (2013). *Sanatta ve Edebiyatta Eleştiri*. çev. Elçin Gen, Mustafa Tüzel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, Leyla Yakupoğlu (2016). "Endülüs'te Gazel Yazan Kadın Şairler". *Doğu Edebiyatında Kadın*. yay.haz., ve ed. Ali Güzelyüz, İstanbul: Demavend Yayınları, s.46-60.
- Boratav, Pertev Naili (2017). *Folklor ve Edebiyat 1*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Can, Betül (2016). "Muhammed Huseyn Heykel'in Zeyneb Adlı Romanında Kadın İmajı". *Doğu Edebiyatında Kadın*. yay.haz., ve ed. Ali Güzelyüz İstanbul: Demavend Yayınları, s.140-157.
- Collin, Françoise, Kaufer, Irene (2016). *Feminist Güzergâh*. çev. Gülnur Acar Savran, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Connell, W.R (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. çev. Cem Soydemir, 2.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Connerton, Paul (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* çev. Alâeddin Şenel, 2.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, Serpil (1996). "Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor". *İnsan Toplum Bilim.* der. Kuvvet Lordoğlu, İstanbul: Kavram Yayınları, s. 305-316.
- Darga, Muhibbe, A (2013). *On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe.* yaz.haz. Emine Çaykara, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dökmen, Zehra (2015). *Toplumsal Cinsiyet.* 6.bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Durakbaşı, Ayşe (2014). *Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm.* 6.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eğribel, Ertan (2010). "Türk Romanı ve Düşüncesinin Oryantalizm ve Garbiyatçılığı İçselleştirme Biçiminden Kopmasının Önemi: Kemal Tahir ve Doğu-Batı Çatışması". *Kemal Tahir 100 Yaşında.* ed. Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 481-504.
- Erhat, Azra (2005). "Önsöz". *Homeros, İlyada.* çev. Azra Erhat, A. Kadir, 20.bs. İstanbul: Can Yayınları, s.7-70.
- Fischer, Ernst (1993). *Sanatın Gerekliliği.* çev. Cevat Çapan, 7.bs. Ankara: Verso Yayınları.
- Flaubert Gustave (2019). *Madam Bovary.* çev. Sâmih Tiryakioğlu, 6.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göle, Nilüfer (2016). *Modern Mahrem.* 13.bs. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kazancakis, Nikos (1982). *Zorba.* çev. Ahmet Angın. 5.bs. İstanbul: Can Yayınları.
- Kundera, Milan (2007). *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği.* çev. Fatih Özgüven, 32.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kundera, Milan (2014). *Roman Sanatı.* çev. Aysel Bora, 5.bs. İstanbul: Can Yayınları.
- Maden, Sait (2018). *Gulgamış Destanı.* 8.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Millett, Kate (1996). *Sokak Kadınları.* çev. Seçkin Selvi, 2.bs. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Özgül, M. Kayahan (2018). "Sosyoloji, Edebiyatın Nesi Olur?". *Edebiyat ve Sosyoloji.* ed. M. Ali Akyurt, İstanbul: Alfa Yayınları, s.37-70.
- Said, W. Edward (2013). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları.* çev. Berna Ülner, 7.bs. İstanbul: Metis Yayınları.
- Saraçgil, Ayşe (2005). *Bukalemun Erkek.* çev. Sevim Aktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soyer, Senem (2016). "Arap Edebiyatında Anne Teması". *Doğu Edebiyatında Kadın.* yay.haz., ve ed. Ali Güzelyüz, İstanbul: Demavend Yayınları, s.7-13.
- Söylemez, İsmail (2016). "Modern İran Edebiyatında Kadın". *Doğu Edebiyatında Kadın.* yay.haz., ve ed. Ali Güzelyüz, İstanbul: Demavend Yayınları, s.131-139.

- Stendhal (2018). *Kırmızı ve Siyah*. çev. Bertan Onaran, 6.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şeker, Aziz (2019). *Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın-Karşılaştırmalı Bir İnceleme*-. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Tolstoy (2019). *Anna Karenina*. çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, 13.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Touraine, Alain (2007). *Kadınların Dünyası*. çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Günce Yayınları

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

Günce Yayınları

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

Günce Yayınları

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

Günce Yayınları